

บทความพิเศษ:

บทรำลึกถึงพญา สายหู

Special Article:

In Memorial of Pattaya Saihoo

“ครบ 100 วัน อาจารย์พญา สายหู”

สุภางค์ จันทวานิช*

Supang Chantavanich

ยังอยู่ในความทรงจำ ของ เพื่อนร่วมงาน เพื่อนรุ่นน้อง และลูกศิษย์

เมื่อฉันเข้ามาเป็นอาจารย์ที่ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ ได้ห้องทำงานอยู่ติดห้องอาจารย์พญาได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีชีวิตของนักวิชาการผู้สมถะ เรียบง่าย แต่ไม่เคยละเว้นความสมบูรณ์แบบในการทำงาน อาจารย์มีลายมือสวยมาก ถ้าเขียนต้นฉบับ ก็ไม่ต้องเอาไปพิมพ์อีกก็ได้ เคยเรียนถามว่า ทำไมอาจารย์ลายมือสวยและภาษาไทยสละสลวย อาจารย์บอกว่าเมื่อตอนที่ไปเรียนที่อังกฤษ เขียนจดหมายถึงพี่หมอ (แพทย์หญิงสุดสวาท สายหู) เกือบทุกวันทำให้ไม่ลืมภาษาไทยและได้ฝึกเขียนภาษาไทยเป็นประจำ

* ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร., สถาบันเอเชีย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Emeritus Professor, Ph.D., Institute of Asian Studies Chulalongkorn University

ห้องทำงานของอาจารย์ไม่เคยเปิดแอร์ แคมย้งเอา บังตาที่มีไว้ฝึก
เข้า-ออกห้องทำงาน ไปผูกไว้กับประตูเพื่อให้ลมพัดถ่ายเทได้โดยไม่ต้องเปิดแอร์
ในห้องที่ค่อนข้างรกรกนั้นอาจารย์จะรู้หมดว่า มีอะไรอยู่ที่ไหน

อาจารย์นั่งรถเมล์เป็นประจำหลังจากที่เลิกขับรถออสตินคันเก่า เราจะ
เห็นอาจารย์หัวกระเป่าเอกสารหนังใบคร่ำคร่า เดินท่อมๆ ไปประชุมที่ต่างๆ

นอกจากจะเป็นอาจารย์ที่สอนในภาควิชา อาจารย์ยังได้รับความ
ไว้วางใจจาก ท่านอธิการบดีในตอนนั้นคือศาสตราจารย์ดอกเตอร์เกษมสุวรรณ
กุลให้เป็นผู้ไปบุกเบิกจัดตั้งคณะศิลปกรรมศาสตร์ อาจารย์ก็ทำด้วยความ
อุตสาหะมานะและต้องใช้แรงใจแรงความคิดอย่างมากในการตั้งคณะจากไม่มี
อะไรเลย คิดว่าอาจารย์ทำอย่างมีความสุขเพราะอาจารย์เป็นคนที่ชอบงาน
ศิลปะ เช่นเดียวกับนักมานุษยวิทยาอีกหลายคน

อาจารย์เป็นผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษได้ดีเลิศ ได้เรียนรู้สำนวน "To have
the best of both worlds" และได้เรียนรู้สไตล์การเขียนบทความโดยเริ่มจาก
การปูพื้นข้อมูลที่หนักแน่นก่อนจะไปสู่อุปสรรคจากการได้เขียนบทความชิ้นหนึ่ง
ร่วมกับท่าน

ในช่วงที่อาจารย์รับตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาอาจารย์ได้ทำให้มาตรฐาน
ทางวิชาการของภาควิชาสูงขึ้น มีการปรับปรุงรายวิชาและคณาจารย์ผู้สอนให้
เหมาะสมสำหรับการสอนในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ตอนนั้นเรายัง
ไม่ได้เปิดปริญญาเอก

อาจารย์เป็นผู้มีความสุข ในการแสดงความคิดเห็นอย่างมาก เมื่อมี
การอภิปรายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ไม่ว่าจะการอภิปรายบนเวที หรือคุยกันอย่างไม่
เป็นทางการ เราจะจำได้ดีถึงท่าทีของอาจารย์ที่จะใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางเคาะโต๊ะ
ดังกุกๆ บางครั้งก็หลับตาฟัง ก่อนที่จะเอ่ยประโยคคมๆ สั้นๆ ต่อประเด็นที่กำลัง
คุยกันนั้น

หลังเกษียณ อาจารย์ได้รับเชิญจาก หลายมหาวิทยาลัย ให้ไปช่วยสอน ตอนนั้นยังไม่มีการทำงานถึง 65 ปี นอกจากนั้นก็ยังมีหน่วยงานหลายแห่ง รวมทั้งทบวงมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ที่ได้เชิญให้อาจารย์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ในการเขียนรายวิชาหลายวิชา

สิ่งหนึ่ง ที่จะต้องกล่าวถึงคืออาจารย์ได้เมตตาได้รับเป็นนายกสมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทยคนแรก และได้ ไปร่วมกันกับ อาจารย์อมรา พงศาพิชญ์ และตัวฉัน จัดทะเบียนขอจัดตั้งสมาคมที่สันติบาล กรมตำรวจ หลังจากนั้น อาจารย์ได้ให้การสนับสนุน และคำแนะนำกับสมาคมมาโดยตลอด จนเมื่อหลังจาก อาจารย์เกษียณหลายปี ทางสมาคมจึงได้เรียนเชิญอาจารย์ หม่อมราชวงศ์อคิน รพีพัฒน์ มาเป็นนายกสมาคมคนที่สอง อาจารย์เป็นผู้ที่แนะนำว่า เราอาจเรียกการวิจัยนี้ว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ หรือการวิจัยเชิงคุณลักษณะ เพราะคำว่า qualitative มิได้หมายถึงสิ่งที่ตรงข้ามกับจำนวนเท่านั้นแต่หมายถึงสิ่งที่เป็นคุณลักษณะของสิ่งต่างๆ ด้วย อาจารย์ได้ เมตตาช่วยอธิบายชี้แจงในที่ประชุมต่างๆ เมื่อมีการแนะนำให้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ฉันทยังจำได้ดีถึงบทความที่อาจารย์พูดถึงเรื่องนี้ โดยกล่าวเทียบถึงการวิจัยเชิงปริมาณด้วยอารมณ์ขันว่า

ถ้า X เป็นควาย

ถ้า Y เป็นวัว

รวมมีสัตว์สี่ขาทั้งหมดกี่ตัว?

คุณลักษณะของวัวและควายหายไปในการนับจำนวนสัตว์ สี่ขานี้เอง

“ยังคิดถึงอาจารย์ด้วยความเคารพรักเสมอ”

“บทบาทนักวิจัย”

อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา**

Abha Sirivongs Na Ayuthaya

ศาสตราจารย์ ดร. พัทยา สายหู เป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคมคนแรก ตามพระราชบัญญัติก่อตั้งสถาบันฯ พ.ศ. 2517 ก่อนหน้านั้น สถาบันวิจัยสังคมมีฐานะเป็นเพียง “โครงการวิจัย” ขึ้นอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงเวลาของโครงการวิจัยดังกล่าวนี้ มีบุคลากรทำงานขณะนั้นเรียกว่า “**นักสำรวจข้อมูลหรือพนักงานเก็บรวบรวมข้อมูล**” อยู่จำนวนหนึ่ง ทำงานวิจัยโครงการต่างๆ โดยอยู่ภายใต้การอำนวยการของ **ดร. จีส์ อัมโยต์** นักมานุษยวิทยา ชาวแคนาดา ข้าพเจ้าเป็นหนึ่งในจำนวนนักสำรวจข้อมูลเหล่านั้น

นักสำรวจทุกคนต่างทำงานโครงการวิจัยร่วมกันในทุกกิจกรรม อาทิ ออกสัมภาษณ์เก็บข้อมูล ประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และรายงานผลการศึกษาวิจัย ทุกคนทำงานได้ทุกหน้าที่ เราถูกฝึกให้ทำงานวิจัยกันเป็นทีม โดยมีหัวหน้าโครงการเป็นอาจารย์จากคณะรัฐศาสตร์ ภายใต้การบริหารโครงการของ **ดร. จีส์ อัมโยต์** สิ่งที่นักสำรวจได้รับการฝึกฝน ในช่วงก่อนที่สถาบันวิจัยสังคมจะมีสถานภาพเป็นองค์กรแยกจากคณะรัฐศาสตร์ คือ การได้ประสบการณ์การทำงานลงพื้นที่ชุมชน และเรียนรู้การทำงานวิจัยเชิงคุณภาพอย่างเป็นที่

เมื่อ “โครงการวิจัย” ของคณะรัฐศาสตร์ เปลี่ยนสถานภาพเป็นสถาบันวิจัยสังคม มีผลให้โครงสร้างการบริหารภายในต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นองค์กรใหม่ ไม่ขึ้นกับคณะรัฐศาสตร์อีกต่อไป ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้เอง ศาสตราจารย์ ดร. พัทยา สายหู มีบทบาทอย่างสำคัญใน

** นักวิจัยอาวุโส, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Senior Researcher, Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

การบริหารจัดการองค์กร นักสำรวจหรือพนักงานเก็บข้อมูล เปลี่ยนมาเป็น “นักวิจัย” ทำให้บทบาทของนักสำรวจเช่นข้าพเจ้าเปลี่ยนไปด้วย

ศาสตราจารย์ ดร. พญา สายหู มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้นักวิจัย ทำงานวิจัย “แบบครบวงจร” ได้แก่ เขียนโครงการวิจัยเอง หางบประมาณทำงานวิจัยเอง วางแผนการทำงานวิจัยอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เก็บรวบรวมข้อมูล ประมวลผล และรายงานผลการวิจัย ข้าพเจ้าได้รับโอกาสนี้อย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างโครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาระบบชลประทานแบบเหมืองฝาย ในภาคเหนือของประเทศไทย” ซึ่งได้รับงบประมาณจาก *United States Agency for International Development (USAID)* การทำงานในช่วงเวลา ซึ่งเป็นรอยต่อนี้เอง เป็นผลให้นักวิจัยได้เปลี่ยนบทบาท จากพนักงานเก็บข้อมูล มาเป็น หัวหน้าโครงการและเป็นนักวิจัยอย่างเต็มตัว เป็นช่วงเวลาที่นักวิจัยได้ฝึกฝนและพัฒนาทักษะการเป็นนักวิจัยที่ดีและมีความสามารถในระยะต่อมา

“กราบครูด้วยดวงใจ”

กอบกุล ภูธรารณณ์***

Kobkul Phutaraphorn

ดิฉันเป็นศิษย์รุ่นที่ 2 ของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2507 – 2510) ซึ่งดิฉันถือว่าเป็นมงคลแห่งชีวิตมากที่มีครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นที่เคารพรักอย่างยิ่งในภาควิชาของเราถึง 4 ท่าน คือ ท่านอาจารย์คุณพ่อ ดร.จัส อัมโยต์, ดร.ประเสริฐ แยมกลิ่นฟูง, ดร.เสริน ปุณณหิตานนท์ และอาจารย์ ดร.พทยา สายหู โดยเฉพาะท่านอาจารย์พทยา ยังได้มาเป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคมด้วยสมัยหนึ่ง ดิฉันรู้สึกตัวว่าโชคดีมาก ที่ได้เป็นทั้งลูกศิษย์ และผู้ใต้บังคับบัญชาของอาจารย์ ดร.พทยา ที่มีศิลาจารวัตรเป็นที่เคารพรักของคนทั่วไป

โดยนิสัยดิฉันไม่ค่อยใกล้ชิดกับท่านผู้ใหญ่เท่าใดนัก แต่สำหรับอาจารย์ คุณพ่ออัมโยต์ และอาจารย์พทยา ดิฉันรู้สึก เคารพ คั่นเคย นับถือ และเชื่อมั่น เหมือนท่านทั้งสองเป็นพ่อแม่

เมื่อประมาณ 40 กว่าปีมาแล้ว ดิฉันได้มีโอกาสไปปรับซากรฝักอบรม ระยะสั้น ประมาณ 3 เดือน ที่มหาวิทยาลัยแห่งแคนท์ ประเทศอังกฤษ และได้ประสบอันตรายที่ร้ายแรงเกือบถึงชีวิต เมื่อรอดมาได้ ผู้ใหญ่ท่านเดียวที่ดิฉันคิดถึง และจดหมายเล่าความทั้งหมด รวมทั้งความรู้สึกหวาดกลัวต่างๆ ในระหว่างนั้นให้อาจารย์พทยาทราบ โดยไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมถึงเล่าให้ท่านฟัง ดิฉันจำได้ว่าได้เล่ารายละเอียดทั้งหมด และยังจำความตอนท้ายจดหมายที่วิงวอนอาจารย์ว่า **“ถ้าหนูตายที่นี้ขอให้อาจารย์พาหนูกลับบ้าน เพราะหนู**

*** นักวิจัยอาวุโส, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Senior Researcher, Chulalongkorn University Social Research Institute (CUSRI)

คงคุยกับผีฝรั่งไม่รู้เรื่อง” ที่จำได้แม่นยำมาก เพราะอาจารย์ตอบจดหมายมาทันที จดหมายมี 1 แผ่น ทั้งแผ่นมี 2 คำ เขียนด้วยปากกาเมจิกสีแดงว่า *“ไอ้บ้า”* ดิฉันอ่านแล้วอ่านอีก ความทุกข์โศก หวาดกลัว ทั้งหลายหายหมดด้วยคำ 2 คำนี้รับรู้ได้ถึงความห่วงใยของครู ที่รู้จักลูกศิษย์ดีว่ากำลังสติแตก อีก 2-3 วันต่อมา ก็ได้จดหมายจากอาจารย์อีก 1 ฉบับ เขียนสั้นๆ ตามนิสัยของท่าน แต่มีคุณค่าต่อฉันอย่างที่สุด ดิฉันเก็บจดหมายท่านไว้จนบัดนี้ แม้มันจะเลือนหายไปหมดแล้ว

จดหมายฉบับนั้น มีความสั้น กระชับ ตามแบบฉบับของท่านดังนี้

“ผมไม่ต้องเตือนให้คุณมีสติในการแก้ปัญหา เพราะการกระทำของคุณจากที่เล่าให้ฟัง แสดงให้เห็นว่าคุณแก้ปัญหาด้วยความมีสติ และจำไว้ว่า เมื่อมีสติคุณจะผ่านปัญหาทั้งหมดได้” (พญา สายหู, จดหมายตอบกลับ)

เท่านี้เองที่ท่านเขียนมา แต่เป็นเท่านี้ที่ยิ่งใหญ่และมีค่ายิ่งสำหรับดิฉัน เพราะตลอดเวลาที่ดิฉันคิดอยู่ว่า ตัวเองไม่ค่อยเต็มเต็งเท่าใดนัก แต่เมื่ออาจารย์ซึ่งเป็นเคารพอย่างยิ่งให้วาจาอย่างนี้ ดิฉันก็รับใส่หัวใส่เกล้า เพราะดิฉันตัวคนเดียว พ่อแม่เสียชีวิตหมดแล้ว ความรู้สึกที่มีอยู่ตลอดเวลา คือ คิดว่าตัวเองเหมือนลูกโป่ง ลอยไปลอยมา แต่ท่านอาจารย์พญาได้ดึงดิฉันลงมาอยู่ในโลกแห่งความจริงโดยให้มีสติกำกับ ซึ่งดิฉันก็เพิ่งรู้ว่าตัวเองมีและสามารถใช้สตินั้นรักษาตัวเองให้พ้นภัยได้โดยมีคำยืนยันจากอาจารย์ที่ดิฉันเคารพอย่างยิ่ง ร่องมาจากคุณพ่ออัมโยต์

ขอกราบคารวะอย่างสูงมายังพระคุณของครู ดิฉันมั่นใจว่าครูจะสถิตอยู่เบื้องบน และมองมายังศิษย์ทั้งหลาย ด้วยความห่วงใย โดยเฉพาะศิษย์คนที่ครูเคยเรียกว่า *“ไอ้บ้า”*

ด้วยความเคารพอย่างสูง

